

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

JANICE KULYK KEEFER

„Régi csontok felfedezése”: Historiografikus etnofikció

I.

Jelenleg, a szó szoros értelmében az etnicitás-lét leírásával foglalkozom. Az elmúlt két évben írt és nemrég befejezett *The Green Library* (A zöld könyvtár) című regényem főszereplője egy WASP-nak mondható (azaz „*fehér angolszász protestánsnak*” – *a szerk.*) kanadai nő, aki váratlanul felfedezi, hogy ő félig ukrán; ennek következtében érzete többszörösen meghasad a családi, etnikai, sőt, a nemzeti irányvonalak mentén. (...)

Hősnőm újonnan felfedezett etnicitás élményének semmi köze a vallási rítusokhoz, társadalmi szokásokhoz, kulturális tradíciókhoz, nemzeti viselethez vagy konyhához – azaz, az etnicitás standard jelölőihez.¹ Sokkal inkább a történelemnek kétféle felfogásához kapcsolható, attól függően, hogy milyen szemszögből nézzük: személyes vagy nyilvános, privát vagy kollektív értelemben. Ez a többszempontú történelem egyszerre jelenik meg narratívumként – azokban a történetekben, amelyeket az emberek szüleiről és nagyanyjáról mesélnek neki, mintegy kitöltve, áthímezve azokat a részleteket, amelyeket az általa saját „élettörténeteként” felfogott narratívában ő részként, hiányként vagy hazugságként (profán fikcióként) érzékelt –, és olyan háttéranyagként, ami egyszerre táplálja és kizárja a narrativitást, mint például Ukrajna közelmúltbeli történelmének brutális tényei. Bár ezekben a Hayden White utáni időkben hajlamosak vagyunk a történelmet szöveggként és nem tényként felfogni; és a saját etnicitással való foglalkozás elsődleges formája is a regényírás; mégis úgy vélem, kötelességem ragaszkodni azokhoz a szigorú tényekhez és eseményekhez, amelyek annyira borzalmasak, hogy nem ragadhatók vagy szelídíthetők meg az elbeszélés kereteiben.

Ebben az írásomban az etnicitás fogalmának olyan felfogását javaslom, ami jelentősen eltér a Werner Sollors által kidolgozott modelltől, és amely véleményem szerint az „irodalmi etnicitás” olyan fontos aspektusának megértéséhez járul hozzá

¹ Ezek a jelölők természetesen nemcsak Kanadában, hanem Ukrajnában is igen gyakran szimulákrumoknak vagy adaptációknak bizonyulnak. Két, állítólag ukrán népviseletbe öltözött nő figurája hökkentett meg leginkább a kijevi nevezetességek között: műanyag, „hímzett” szegélyű kötényben és műanyag virágkoszorúval a fejükön babakocsiból árultak jégkrémet. Werner Sollors *The Invention of Ethnicity* (Az etnicitás feltalálása) című művéhez írott előszavában (Eric Hobsbawm-nak elismeréssel adózva) fogalmazza meg azt a tételt, hogy az etnicitás reprezentációinak nagy része a hitelesség bármely értelmében nemcsak távol esik a tradicionálistól hanem éppenhogy viszonylag új keletű invenció.

– az etnikai élmény képzeletbeli feltérképezéséhez és bevéséséhez –, amellyel Sollors és sok más amerikai teoretikus nem foglalkozik. Ez az aspektus jellemzően olyan írók Janus-arcú, meghasadt szemléletmódja, akik egyrészt azzal vannak elfoglalva, hogy egy új világban, azaz egy *ad quem* kontextusban újra feltalálják az etnicitást, másrészt pedig azzal, hogy legalább akkora hangsúlyt szenteljenek az *a quo* régi világ vagy óhaza ősi és kortárs jegyeinek². Ennek a milyenségéről majd a későbbiekben ejtek szót; egyelőre azt szeretném leszögezni, hogy ez kevéssé függ össze a nosztalgiával, és legalább annyira kapcsolódik a jelenlegi politikai eseményekkel és szociokulturális fejlődéssel való lépéstartáshoz, mint a személyes és közösségi múlt emlékezetben tartásához illetve rekonstrukciójához.

II.

Az etnicitás vitatott terminus, amely a kurrens – mind amerikai mind pedig kanadai típusú – multikulturalizmussal foglalkozó diskurzusokban egy telített terrénumot képvisel. (...)

Bár a premultikulturális Kanadában nőtem fel, mindig tudatában voltam annak, hogy olyan többszörösen hasadt szubjektum vagyok, aki folyamatosan áthágja a nyelvek, kultúrák, történelmek közötti határokat. Mintha maga a nyelvem is kettészakadt volna: soha nem tudtam eldönteni, hogy a vasárnapi tanáraink által kijelölt ukrán vagy az angol az anyanyelvem. Ugyanakkor a kézírásom is helyzetem kettősségének árulkodó jeleit hordozta: folyton összekevertem a különböző ábécéket, a latin d vagy t helyett cirill g-t vagy m-et írtam. Valamint ott volt hasadt identitásom nyilvános, megváltoztathatatlan inskripciója, a keresztnévem, amelyet nagyszüleim soha nem tudtak kiejteni és „Hanyává” ukránosítottak, és a vezetéknevem, amelyet nem-ukránok soha nem tudtak kibetűzni vagy kiejteni. Egyszerre két világban élve folyton falakba ütköztem ott, ahol átjáróknak kellett volna lenniük. Rá kellett ébrednem, hogy a kulturális jelölők és történelmi jelöltek sokfélesége sokkal inkább egy ártalmas *interferenciához* mintsem valamely ünnepelt *interreferenciához* (Fischer, 232.) vezet. Ez nem egyszerűen csak azért következett be, mert csekély nyelvtudásom miatt a *ridna skolában* nem találtak eléggé ukránnak, vagy, mert az általam „angol iskolának” nevezett intézményben deviáns kanadaiként kezeltek azért, mert a Karácsonyt máskor tartottam meg és csúfolásig kelet-európai hangzású volt a nevem. Ehhez hozzájárult az is, hogy egyre több szorongással, végül visszatetszéssel éltem meg az etnicitás disszocia-

² A terminus *a quo* és *terminus ad quem* kifejezéseit saját céljaimnak megfelelően alkalmazom azért, hogy a kétirányú mobilitás tényezőjét hangsúlyozzam. A visszatérés és az útrakelés kétirányúsága lényegi fontossággal bír az etnicitás általam javasolt fogalmában. Elutasítom a *terminus* szóban bennefoglalt véglegességet; talán helyesebb volna ezt a *locus* elnevezésre cserélni, amely egyszerre hordozhatja a hely és az írott passzus jelentését.

tív vonását, azt a vízvázasztó tényezőt, ami éles határvonalakat húz aközött, ami a „miénk”, következőképpen inherens módon magasabbrendű, és aközött, ami „odakint” van és ott is kell tartani. Lényegtelen, hogy ez védekező mechanizmus vagy egy olyan csoport túlélő stratégiája volt, amely veszélyeztetve, megrágalmazva, hátrányos módon marginalizálva érezte magát – rendkívül klausztrófóbiakusan hatott. (...)

Olyan diskurzusra áhítoztam, amely képes volt meghaladni az én és a másik, a mi és az ők közötti határokat úgy, hogy általa új és jóval nyitottabb tudás- és létformákat lehessen felfedezni. Úgy véltem, csak ily módon történhetett meg az, hogy befogadó országomra már nem a két különálló etnikai és nemzeti identitás erőszakoltan összekapcsolt fogalmát alkalmaztam, hanem a hibrid állapot fogalmát, amelyben kanadaiságom megtagadhatja vagy megelőzheti annak az ősi (*antiszemita* – a szerk.) gyűlöletnek az átadását, amely úgy tűnt, hogy éppen annyira része az ukrán létnek, mint a borst-evés és a hopak-táncolás. (...)

Mondhatom, hogy eltávolodtam etnicitásomtól, sőt, meg is tagadtam azt, mégis volt ennek az etnicitásnak egy igen fontos bár láthatatlan komponense, amitől soha nem tudtam és nem is akartam megszabadulni. Arról a narratív komponensről van szó, azokról a történetekről, amelyeket nagyanyám, anyám és nagy-néném meséltek gyerek- és kamaszkoromban, és amelyekben arról hallottam, hogy milyen egy, a kanadai környezetemtől annyira más világban felnőni – ez a másik világ annyira radikálisan eltért az enyémtől, hogy ez egyenesen varázslatosnak tűnt a számomra. (...)

Korábban azt állítottam, hogy gyerekkoromban állandóan két világ között mozogtam, de valójában hármat kellett volna említenem. Anyám falujának élettörténetei egy harmadik területet alkottak számomra, a képzelet otthonos földjét, ahová könnyedén beléphettem elhagyva azt a szegényteljes esetlenséget, amely a Kanadával asszociált, az „ukránból” az „angol” szférába való váltásokat jellemezte. (...)

Az időn és a téren kívül eső varázslatos világról elbeszélte családi történetek és a kollektív történelem (ami inkább minősül katasztrófa-sorozatnak, mint egy fejlődő, a nemzeti lét felé haladó reprezentatív narratívumnak) metszéspontján bukkan elő a már említett projektem, amelyet (tisztelettel adózva Linda Hutcheonnak) talán historiografikus etnofikciónak nevezhetünk el.

III.

Az etnicitás egyike azon leginkább túlterhelt és polivalens terminusoknak, amelyeket jelenleg a multikulturalizmusként ismert és különbségtételre használt diskurzusban hallhatunk. A multikulturalizmusnak az Egyesült Államokban közkezenen forgó terminusa, ahogyan azt Remco van Capelleveen írja, több mint egy „olyan új paradigma, ami a kulturális és etnikai sokféleséget hangsúlyozza, és tisztelettel adózik annak a sok kultúrának, ami Amerikában összevegyült és törté-

nelmét valamint identitását formálta”. Bennefoglaltatik egy alapvetően elmarasztaló értelmezés, hiszen ez „az eurocentrikus (fehér férfi) kulturális imperializmusnak a nemzet nem-európai kisebbségein gyakorolt (pusztító) hatásának elsőpró kritikája is”. (172.) Ebben az olvasatban nem annyira az etnicitás, mint inkább a faj a multikulturalizmus diskurzusának vezető és szervező ereje, és a faj, bár inkább népszerű fikció, mintsem tudományos tény, képes arra, ahogyan Kwame Anthony Appiah figyelmeztet rá, hogy „mélyreható pszichológiai, gazdasági és egyéb társadalmi következményeket” vonjon maga után „olyan társadalmi csoportokra nézvést..., amelyeknek életét és politikai viszonyait a rasszista sztereotípiák létezése nagy mértékben meghatározza”. (285.)

Ennek ellenére az amerikai multikulturalizmus körüli diskurzus egyik jelensége nem az etnicitás fajjal való helyettesítése lett, hanem a faj beépítése abba, ami az etnicitás felhígítottabb fogalmává, egyfajta hiperetnicitássá vált. Sollors *Beyond Ethnicity: Consent and Descent in American Culture* (Az etnicitáson túl: jóváhagyás és hanyatlás az amerikai kultúrában) című munkája ezen az elven alapszik, csakúgy, mint Michael M. J. Fischer *Ethnicity and the Post-Modern Arts of Memory* (Az etnicitás és az emlékezet posztmodern művészetei) című tanulmánya. Előre látható volt, hogy a faj etnicitásba való foglalása vitatott manővernek fog bizonyulni; Thomas J. Ferraro hívja fel a figyelmet arra, hogy több kritikus kimutatta a *Beyond Ethnicity*-ben megjelenő fehér fensőbbiség figyelmen kívül hagyásának kockázatát”. (6.) Mások, mint például Thomas S. Gladsky a *Princes, Peasants and Other Polish Selves: Ethnicity in American Literature* (Hercegek, parasztok és más lengyel „ének”: etnicitás az amerikai irodalomban) című művében, azt kifogásolták, hogy „az etnicitás iránti jelenlegi tudományos érdeklődés láthatóan az afrikai, ázsiai, spanyol és őshonos amerikai írók műveire koncentrál”. Olyan fejlemény ez, amely „bár nem teljesen elvetendő, az etnicitást mégis újra szűk keretek közé szorítja vissza”. (288) Ishmael Reed posztmodern író az ellen a felfogás ellen tiltakozik, amely által az „eticitás a fekete léttel olyan mértékben felcserélhetővé (vált), hogy manapság a »feketék« az Egyesült Államok egyetlen etnikai csoportjaként tételeződnek”. (226.) Ennek nemcsak az lett a következménye, hogy „a fehér etnicitás felszívódott abban, amit »fehér Amerikának« hívunk” (227.), és ezáltal nem annyira lerázta, mint inkább kikerülte az etnicitásban rejlő marginalitásnak a hátrányos megbélyegzettségét (Reed arra utal, hogy az etnicitást Amerikában „egyfajta betegségként” fogják fel /228./), hanem az is, hogy „a feketéknek is nehézséget okoz saját örökségük multietnicitásának a felismerése”. (227.) Amíg Reed itt arra a tényre utal, miszerint a „»fehér vér« és a »fekete vér« századokon keresztül összevegyült” Amerikában (228.), mi ezt a megfigyelést kiterjeszthetjük a kanadai feketékre is annak érdekében, hogy a „multietnicitás” terminusnak egy másik alkalmazására irányítsuk a figyelmet. Az olyan terminusok használatakor mint „színesbőrű írók” vagy „fekete-”, illetve „afrikai-kanadaiak”, fontos szociokulturális és történelmi differenciákat semmisítünk meg olyan kanadaiak között, mint például George Elliott Clarke, akinek ősei az Egyesült Birodalom el nem ismert

lojalistái voltak (azaz az amerikai függetlenségi háború idején, mint a kanadaiak túlnyomó többsége, az angol királyi fennhatóság mellett álltak – a szerk.), és Austin Clarke között, akinek ősei a karibi diaszpórából származnak.³

Amíg az Egyesült Államokban a multikulturalizmust egyre inkább a társadalmi berendezkedés és az azt szolgáló kulturális és oktatási intézmények gyökeres átalakítását sürgető felhívásokkal kapcsolják össze, addig Kanadában a multikulturalizmus, stílusosan, egy kétoldalú jelenség. Hutcheon terminusaival élve, a kanadai multikulturalizmus egyszerre egy hivatalos ideológia, amit a C-93-as cikkelynek köszönhetően törvények védenek, és egy dinamikus, változó, vitatott „eszmény” (13.), amelynek segítségével a marginalizált kultúrák és csoportok nemcsak részévé válhatnak, hanem esetleg módosíthatnak is a mainstream vagy domináns kultúrán. Az *Other Solitudes: Canadian Multicultural Fictions* (A többi magány: a kanadai multikulturális próza)⁴ című, Hutcheon Marion Richmonddal közösen szerkesztett antológiájában, Hutcheon és szerkesztőtársa maga is kilép etnikai rejtekéből, és felfedi mindezidáig ki nem nyilvánított zsidó, illetve olasz származását. Az antológiában a faj és az etnicitás kategóriái úgy jelennek meg, mint a másság táncában részt vevő egyenrangú partnerek. Fekete és ázsiai írók szerepelnek olyanok mellett, akik Nyugat-, Kelet-, Dél- és Észak-Európából származnak, ugyanakkor az őshonos népek és alapító csoportok képviselői szintén helyet kapnak azért, hogy a multikulturalizmus hatáskörét és elterjedtségét a legtágabb értelemben értelmezhesék, és hogy a lényeges társadalmi, történelmi és kulturális differenciákat ne hanyagolják el, hanem hangsúlyozzák őket.

³ Az ide vonatkozó terminológia eléggé zavarosnak tűnhet. Példának okáért, Marlene Nourbese Philip *Disturbing the Peace* című művében egy kínai kanadaira, majd egy ázsiai-kanadaira (feltehetően indiai vagy japán, de a származás szempontjából egyáltalán nem kínai), aztán afrikai kanadaiakra, és végül saját magára mint olyan afrikai-kanadaira utal, aki karib-térségi származású (*Frontiers*, 134.) – az általa említett többi afrikai kanadai származásáról nem árul el semmit sem. Ugyanakkor utal egy ír kanadaira is, de nem tisztázza azt, hogy ez a személy emigráns-e avagy egy Kanadában már meghonosodott ír diaszpóra tagja. Hivatkozik angol-kanadaiakra is (az egyetlen csoport, amit kötőjellel ír), ezáltal olyan vagy fehér angolszász protestánsokat vagy más fehér, angolul beszélő kanadaiakat jelölve meg, akiknek vagy ez vagy más az anyanyelvük és akik vagy emigránsok vagy nem, függetlenül attól, hogy a WASP-okon (fehér angolszász protestánsok) kívüli etnikai csoporthoz tartoznak-e. Hogy rövidre fogjam, a tanulmányomban én a „színesbőrű írókra” illetve a „fekete kanadaiakra” fogok hivatkozni, bár tudatában vagyok annak a veszélynek, hogy ezáltal elsimítom a különböző származású feketék közötti etnikai differenciákat. „Etnikai differenciák” alatt azokat az egyedi szocio-kulturális és történelmi tényezőket értem, amelyek az egyén hátterének és tapasztalatainak a sajátja mind az *a quo* és az *ad quem* értelemben.

⁴ Hutcheon antológiája címében egy igen nagyhatású kanadai irodalmi műre utal, Hugh MacLennan *Two Solitudes* című, 1945-ben megjelent regényére, amelyben először szerepelt Kanada kettős (angol és francia) kultúrájának meg hasonlottsága és sarkalatos nemzeti konfliktusa egy fikcionizált szerelmi regény karaktereinek allegóriájában. Hutcheonék az izolált kulturális egymásmellettség gondolatát terjesztették ki a máshonnan származó kanadaiak kulturális elszigeteltségére, de egyúttal önérzetes fellépésére is, amivel a multikulturalizmus eszményében helyet követelnek maguknak Kanada kulturális palettáján. – a szerk.

Másszóval, az *Other Solitudes*... elutasítja a kanadai multikulturalizmus amerikanizációját – vagy, más szempontból, posztkolonializációját – azzal, hogy elveti azt a csapdát, amely a másságot a „színesbőrű emberek” és a „fehérek tömbje” bináris oppozícióiba préseli.⁵ Ez utóbbi találmány, egyszerre vetíti előre a Kanadában is jelenlevő szisztematikus rasszizmus förtelmes problémáját, és teszi nyilvánvalóvá, hogy egy ilyen tömb csak a fehér etnikai csoportok közötti különbségek homogenizációja árán tételezhető fel. Ezek a különbségek nem egyszerűen csak szimbolikusak vagy felszínesek, ahogyan a torontói kanadai ukrán közösségben szerzett antiszemitizmussal kapcsolatos tapasztalataim elbeszélésével igyekeztem ábrázolni. Emellett a kanadai irodalmi etnicitás olyan sajátosságáról árulkodnak, amire a Sollorshoz hasonló amerikai teoretikusok kevés figyelmet fordítanak: az etnikai szubjektumnak származási országa iránt érzett elkötelezettségéről vagy elragadtatásáról. Amennyiben az etnikai szubjektivitás a diskurzusok metszéspontjának terepe, akkor Kanadában ezeknek a különböző diskurzusoknak éppannyira vannak *a quo* mint *ad quem* modulációi. Azt, hogy ez nemcsak emigránsokra vonatkozik, Jane Urquhart nemrég megjelent *Away* (1993) című regénye illusztrálja. Ő éppannyira az ír és a kanadai ír tapasztalatok narratívumainak megszállottja, mint én az anyám lengyelországi és torontói életéről (ahová fiatal lány korában emigrált) szóló történeteknek.

Talán az amerikai megszállottság vezethet egy Sollors habitusú kritikust arra, hogy nemcsak egy általánosított amerikai, posztetnikus állapotra törekedjen, hanem még ráadásul ezt olyan módon tegye, hogy közben a hangsúlyt az emigráns választott országának hegemoniájára helyezze, amely egy központi, unifikáló, birodalmi hatalomhoz illő” nemzeti mítosz megteremtésére törekszik. Megjegyzendő, hogy Sollors maga is emigráns, és kétségkívül traumatikusan viszonyul saját etnikai eredetéhez valamint ahhoz a történelmi kontextushoz, amelynek ez része. Ennek következtében a *Beyond Ethnicity* című könyvében őt csak a szubjektumnak „az amerikaiság kódjaiba való szocializációja” érdekli, valamint az, ahogyan a különböző etnikai csoportok emigránsai „szimbolikus rokonsági formákat alakítanak ki olyan emberekkel, akik nem minősíthetők vérrokonnak”. (7.) Sollorst

⁵ Érvelhetnék emellett, hogy míg a posztkolonialis diskurzus előtérbe helyezi a fajt, a multikulturalista diskurzus, legalábbis abban, amit Hutcheon eszményi formájának tart szemben annak kiforgatott, kormányközeli típusával, foglalkozik leginkább az etnicitással: a kulturális differenciák felismerésével, értékelésével és játékaival. Nourbese Philip *Echoes in a Stranger Land* (Visszhangok egy idegenebb földön) című művében emellett érvel, hogy az imperializmus és a kolonializmus kiűzték az amerikai kontinensen élő afrikaiakat „eticitásukból és annak kifejezési formáiból – a nyelvből, vallásból, oktatásból, zenéből, családmódellekből – (...) a faj nemlétező túlvilágába utalva őket” (*Frontiers*, 10.). Szerinte, ahogyan a *Why Multiculturalism Can't End Racism* (Miért nem tudja a multikulturalizmus lezárni a rasszizmust?) című munkájában érvel, a multikulturalizmus soha nem lehet szinonim az antirasszizmussal; amíg „a kanadai társadalom (...) el nem fogadja, hogy a rasszizmusnak és a fehér fensőbbiség alapételeinek többé nem szabad e kultúra részeinek lenniük”, addig a multikulturalizmus a „bármely fajú és bőrszínű ember egyenlő megítélésének” (*Frontiers*, 186.) feladata ellen fog dolgozni.

olvasva úgy érezhetjük, hogy az emigráns szubjektum, ha egyszer amerikai földre lépett, soha nem hasad meg az „ott” és az „itt” között, sőt, egy bifokális szemüveget viselve könnyedén túllép ezen. Európának vagy Ázsiának hátat fordítva, az emigráns csak egy irányba, bár egyszerre két horizontra tekint, melyek közül az egyik a közvetlen családjához vagy etnikai csoportjához, a másik pedig egy transz- vagy interetnikus közösséghez tartozik. Míg az első csoportot az egyéni túlélés és a partikularizált kulturális tradíció megőrzése érdekli, az utóbbi univerzalizált erőfeszítéseit az amerikai újrafeltalálásának érdekében veti be. Másrészt, nagyon sok kanadai, etnicitásra vonatkozó tapasztalat nem egyszerűen csak bifokális, hanem Janus-arcú. Bármennyit is nyugtalankodunk a mi egyesült, stabil, nemzeti identitásunk és mítoszunk hiánya miatt, el kell ismernünk, hogy a mi kanadaiságra vonatkozó posztkoloniális, poszt-anglocentrikus kódunk hasadt, összetett, egyfolytában változó. Végül is, nemzeti mottóink nem az *E pluribus unum*, hanem az *A mari usque ad mare*, olyan széles körben elterjedt differenciákat jelképezve, amelyeket csak ehhez hasonló földrajzi, és nem szerződéses vagy fogalmi keretekbe lehet belefoglalni: mint két alakatlan, folyton mozgó tenger. Irodalmi etnicitásunk is olyan hagyomány, amely ezeknek a tengereknek a közvetítő természetét hangsúlyozza, azt a tényt, hogy ők összekötik az „itt”-et az „ott”-tal, és mindkét irányban átjárhatóak. Ez tette lehetővé az olyan kanadai szövegek túltengését, amelyek visszatérnek a származási országhoz vagy előtérbe helyezik azt: többek között Henry Kreisler *The Rich Man*, Rohinton Mistry *Such a Long Journey*, Michael Ondaatje *Running in the Family*, Nino Ricci *Lives of Saints* és Dionne Brand *No Language Is Neutral* című munkái. Szintén ebből következik az a jelentékeny és egyre szaporodó szövegkorpusz, ami az „itt” és az „ott” egymásra rétegzéséből strukturálódik: például Adele Wiseman *The Sacrifice*, Rudy Wiebe *The Blue Mountains of China*, Joy Kogawa *Obasan*, Sky Lee *Disappearing Moon Café*, Marion Quednau *The Butterfly Chair* és M. G. Vassanji *No New Land* című művei.

Az, hogy a kanadai irodalmi etnicitás Janus-arcú, igen nagymértékben befolyásolja azt, ahogyan az etnicitást magát felfogjuk. Sollors Fredrik Barth terminusértéséhez fűzött összefoglalójában sokkal inkább megismétli a készen kapottat, semmint kikísérletez egy tézist: az „eticitás”, emlékeztet Sollors, „a határon alapszik, és nem azon a »kulturális anyagon, amit körülzár«. (...) Az etnikum kereteinek meghatározásakor egy olyan általános eljárást alkalmazunk, amelynek lényege annak felülbírálása, mintegy tagadása, hogy tulajdonképpen minden ember – bár természetesen távolról sem egyforma – alapvetően hasonló, ha másért nem, hát azért, mert mindahányan emberek vagyunk.” (*Ethnicity*, 299.) Daiva K. Stasiulis kanadai litván szociológus megkísérli visszaállítani azt, amit Barth „kulturális anyagnak” nevez azzal, hogy etnicitás-definíciójába beépíti azt a „világnézetet, tradíciót és szokáshalmazt, amelyet az emigránsok magukkal hoztak Kanadába, és amelyet a kanadai kontextusban dinamikusan reprodukáltak illetve átalakítottak”. (278.) Stasiulishoz hasonlóan Fischer az etnicitást dinamikusként – „olyan, amit minden generáció újra feltalál és újraértelmez” –, és alanyára nézve problemati-

kusként, sőt, traumatikusként írja le: „olyan, ami nagyon zavaró az egyén számára, ami fölött nincsen kontrollja”. Szerinte az etnicitást „gyakran sikertelenül elfojtják vagy elkerülik. (...) (Ez) olyan állapot, ami – gyakran felszabadító – virágzásba csak küzdelem során bomlik.”. (195.)

Nyomás okom van megkérdőjelezni Sollors Barth-nak a határ-konstrukció eljárásnál feltételezett univerzális felülbírálás elsődlegességét, valamint az ebből következő disszociatív gyakorlatokat alátámasztó érvelését, mégpedig azon az alapon, hogy nem veszi figyelembe az egyes etnikai csoportok kialakult kulturális szokásainál azokat az egyszerre *a quo* és *ad quem* történelmi specifikumokat, amelyek pedig tevékenyen hozzájárulnak az adott szokások alakulásához. Javasolom továbbá azt is, hogy Stasiulisnak az óhazai etnicitásnak a kanadai környezetben való dinamikus reprodukciójára és átalakítására vonatkozó fogalmait tágabb értelemben használjuk, olyan értelemben, hogy kiterjedjen az etnikai szubjektum nem szűnő érdeklődésére, amellyel rendszeresen figyeli az óhazai kulturális és társadalmi változásokat, valamint az azokat alakító történelmi eseményeket. Bár egyetértek az etnicitás agonisztikus természetének Fischer általi leírásával és hangsúlyozásával, miszerint ez „az identitás mélyen gyökerező érzelmi komponense” (195.), amelyet legerősebben a „pszichoanalízisben ismert álom és transzfer folyamatokhoz hasonló processzusok” közvetítenek (195–6.), az etnikai szubjektum történelemmel folytatott harcának hatását a Fischer által jelzett érzelm – identitás kapcsolat részeként szeretném szemlélni.

Egy pusztán szimbolikus etnicitásélménnyel ellentétben, véleményem szerint, egyedül a múltbeli és a folyó történelemmel való intim kapcsolat a záloga egy jelentőségteli etnicitásnak.

IV. (...)

V.

Az etnicitás és a történelem közötti létfontosságú összefüggések hangsúlyozásával valamint az etnicitás ünnepi, tradicionális tulajdonságai jelentőségének csökkentésével öntörvényűnek, és a kanadai ukránokat, cseppet sem reprezentálónak tűnhetnek. Erre az ellenvetésre azt felelem, hogy nincs olyan író, bármennyire is azonosul egy meghatározott közösséggel, aki világosan és mindent átfogóan képes lenne hangot adni annak a közösségnek. Sőt, akár odáig is merészkednék, hogy azt valljam, az írónak az a feladata, hogy eltávolítsa magát közösségétől azért, hogy kritikusan viszonyulhasson hozzá, illetve elmondhassa mindazt, amit tud róla. Tudatában vagyok annak is, hogy a kanadai ukrán közösség szemében az én többoldalú történelemszemléletem, amely egyszerre tekinti az ukránokat elnyomottnak és elnyomónak, egy, a gyökereitől teljesen elidegenedett honfi képét viseli, aki nem átkalodik attól sem, hogy saját fészkebe piszkítson. Azt is belá-

tom, hogy író társaim tetemes hányadának mindaz, amit a kanadai ukrán létmódról és írásaim fogadtatásának esetleges nehézségeiről írok, elenyésző jelentőséggel bír emellett a gigászi feladat mellett, ami az országban dívó rasszizmus tudatosítására és leküzdésére szükségeltetik.⁶

Természetesen azzal is tisztában vagyok, hogy az én másság-tapasztalatom teljesen különbözik egy őshonos-, ázsiai- illetve fekete kanadaiétól. Tudom, bármennyire is sajnó sebként és nem pedig bármikor levethető ruhadarabként fogom fel etnicitásomat, bőrszínem nem fogja negatív irányban befolyásolni azt, ahogyan az emberek a földalattin vagy a boltban hozzám viszonyulnak, míg a színesbőrűek automatikusan regisztrálják fajukat, és a lehető legagresszívabb, legsértőbb módon érzékeltetik ezt. Mégis keresem közös kapcsolódási pontjainkat; jó lenne, ha azt mondhatnám egy fekete kanadainak, hogy „mivel őseid rabszolgák voltak, az enyéme pedig jobbágyok, mivel ősi szülőfölded birodalmi uralom alatt állt, akár csak az enyém, történelmi háttérrel beszélek hozzád, ahogyan az enyém is szólhat hozzád.”⁷ Továbbá, közös feladatunkat, hogy a rasszizmus bármely formája ellen küzdjünk, nem a fehér privilégiumok kijelölt hordozójaként, hanem saját partikularizált, differenciált, történelmileg szituált énem szempontjából láthatom el. Ez az én, nem fordul nosztalgikusan vissza valamiféle tiszta múlt vagy aranykor felé, és nem is kizárólagosan elkötelezettje a múlt traumáinak, hanem egy jelenben szituált én, amely összemérhetetlenül különböző helyszínek, a gyorsan változó Kanada és a kaotikusan „fejlődő” Ukrajna között mozog.

Más tapasztalatokkal rendelkezhetnek azok, akik teljesen etnicitáson kívül esőnek, *pusztán* privilegizált fehéreknek tartják magukat, valamint azok az ukrán származású kanadaiak, akik nem rendelkeznek azzal a kötődéssel, felelősséggel és megszállottsággal Ukrajna múltja és jelene iránt, amivel én. Mindazonáltal szükségesnek tartom kiemelni annak fontosságát, hogy elismerjük azokat a jelentős különbségeket, amelyek a magukat etnikai alanyoknak tekintők között fennállnak – függetlenül attól, hogy bőruk színe milyen. Ugyanúgy fontosnak tartom annak

⁶ A Kanadai Írószövetség traumatizálódott és megosztottá vált az 1989-es PEN-konferencia alkalmával. Akkor June Callwood és Nourbese Philip egymásnak esett azon a kérdésen, hogy a színesbőrű írókat vajon még mindig marginalizálja-e a kanadai irodalmi intézmény. A *Writers' Union of Canada Newsletter* (A Kanadai Írószövetség hírlevele) *Writers' Confidential* (Íróknak, bizalmasan) rovata hosszú ideig közölte a vitát a Nourbese Philipet támogatók és a Callwood mögé felsorakozók között; és tele volt a közös fellépés (*communitas*) szorgalmazásával valamint egy rasszizmusellenes közös front létrehozására való felszólításokkal. Az 1993. decemberi szám tartalmaz egy „Gyűlésről való jelentést”, melyben Myrna Kostash az etnicitásra és a fajra irányuló követeléseket az akkortájt a Kanadai Írószövetség által az őshonos és a színesbőrű íróknak szervezett „Writing thru Race” (írás a fajon át) konferencia apropójának tartja (1–2., 8., 9.).

⁷ A *Poetry Canada Review*-hoz, Dionne Brand *No Language is Neutral* (Nincsen semleges nyelv) című műve recenziójának okán írott levelében Claire Harris megjegyzi, hogy a rabszolgaság nem az amerikai kontinensen élő afrikaiak egyedi tapasztalata volt: „Érdemes mindenkit figyelmeztetni arra, hogy a rabszolgaságot Oroszországban 1861-ben, Dániában (ahol jobbágyságnak hívták a rabszolgasággal nagyjából megegyező gyakorlatot) 1848-ban, Trinidadban 1833-ban szüntették meg.”

leszögezését, hogy mindig van lehetőség a kapcsolatteremtésre; de ez csakis a különbségek elismerése nem pedig eltörlése, vagy figyelmen kívül hagyása útján mehet végbe. Amit Richard Rodriguez spanyol-indiai-afrikai-amerikai író saját „emigráns országról”⁸ ír, az miránk is érvényes: „hiszem, hogy a különbségek közöttünk mindig is nyilvánvalók lesznek. De a legérdekesebb dolog elkülönítettségünkben az, hogy végül is, ez megosztható”. (11.)

VI.

Fischer az *Ethnicity and the Post-Modern Arts of Memory* című művében Leslie Marmon Silkót idézi, aki kritizálja azokat a fehér költőket, mert megkísérik anglo-amerikai értékeiket levetni, hogy az őshonos amerikai indiánok palástját magukra vehessék: „úgy akarják utánozni a törzsi életmódot, hogy a törzsnek egy alapvető elvét hágják át: megtagadják történelmüket és valódi eredetüket”. (229.) Bob Callahan amerikai-ír író arra a kérdésre válaszolva, hogy az etnicitás mennyiben tekinthető elavultnak, az alábbiakat fejt ki:

(...) a legrosszabb dolog, amit valakivel szemben elkövethetsz, az, hogy megfosztod történelmétől.

Ez az európai emigránsokra is vonatkozik.

Voltaképpen azt mondhatnánk, hogy a művelt amerikai szerző (...) az, aki képes arra, hogy azokból a változatos kulturális elemekből, amelyek beépültek az amerikai kultúra egészébe, valamit teremtsen.

Ebben az értelemben a kifinomultságot pedig azzal mérhetnénk, hogy amennyire lehet, soha ne verjünk éket ebbe a történelembe azzal, hogy követjük azokat az illúziókat, amelyeket ez az ország a faji politika nevében folyamatosan produkál. (233–4.)

Tanulmányomban az etnicitás és a történelem mindenekfeletti összefonódását és figyelmen kívül hagyásuknak a lehetetlenségét próbáltam kimutatni: az efféle megtagadás lehetetlen és káros, különösen abból a megalapozott óhajból kiindulva, hogy a rasszizmus minden formáját megszüntessük. Amennyiben, ahogyan Fischer mondja, az etnicitás természete szerint dinamikus és interreferenciális, inkább az összehasonlító tudást, mint a rasszizmussal járó etnocentrizmust segítve elő (217.), akkor számunkra lényeges az, hogy elismerjük és felfedezzük a közöttünk lévő

⁸ Tudatában vagyok annak, hogy az őshonos populációt aligha nevezhetjük a kontinensre érkezett bevándorlóknak, figyelmen kívül hagyva az időrendnek azt az óriási inflálódását, amely az emigrációs modelleket szervezi. Mindazonáltal, a „Kanadának” nevezett ország létrehozásának vonatkozásában, annak az országnak a vonatkozásában, amelyben az őshonos népek jogait és igényeit olyan kegyetlenül törölték el és semmisítették meg, érvelhetünk amellett, hogy az őshonos lakosság szinte örökös bevándorló szerepkörben él.

összekapcsoló különbségeket, legyünk bár japán-, trinidad-i vagy ukrán kanadaiak. Véleményem szerint, erre az etnicitás írása és olvasása a legalkalmasabb és leginkább konstruktív út. Ahogy Fischer kifejti, „a jelenkori írás azon jellegzetessége, hogy az olvasót a jelentés létrehozásában aktív részvételre buzdítsa (...) vagy a töredékek és befejezetlenség használata annak érdekében, hogy az olvasónak kelljen az összefüggéseket megtalálnia (...) nem egyszerűen csak leírja azt, ahogyan az etnicitást megtapasztaljuk, hanem, ami ennél fontosabb, egy olyan etikai módszer, ami megkísérli felébreszteni az olvasó vágyát arra, hogy közösséget (*communitas*) vállaljon másokkal úgy, hogy nem elsimítja, hanem épp ellenkezőleg, inkább megőrzi a különbségeket”. (232–3.)

Az író feladata mégsem egyszerűen csak annyiban áll, hogy az „etikus útra” való buzdítás segítségével létrehozassa mindannyiunkkal a sorsvállalás és gondoskodás elvén alapuló újvilági összhangot; az etnicitás-írás esztétikájának az író azon etikai szükséglete is része, hogy „ethnosz”-a szembenézzen a személyes és a kollektív történelmével, és ha kell, megküzdjön vele. Akárcsak a régész, az etnicitás írója is mindig régi csontokra bukkan. Az egyik legfontosabb, legkockázatosabb és legszükségesebb ok, amiért őt olvassuk, az, hogy felfedezzük, mihez kezd ezekkel a csontokkal, hogyan fogja történetüket elbeszélni, és hogyan fogja összekapcsolni őket a történelem brutális tényeivel és eseményeivel: azaz, felfedezni mindazt, amit, Henry Jamest parafrázálva, bármennyire is igyekszünk, nem lehet, hogy ne tudjunk.

(Janice Kulyk Keefer: „Coming Across Bones”: *Historiographic Ethnofiction*. in: *Writing Ethnicity. Cross-Cultural Consciousness, in Canadian and Quebecois Literature*. Ed. by Winfried Siemerling. Toronto, Ontario, 1996, 84–104.)

Fordította: Milián Orsolya